

Г. Шевченко, асп.

Естетична концепція Т. Шевченка в оцінці О. І. Білецького

На початку XIX ст. проблема джерел, шляхів і засобів створення самобутньої літератури, пов'язаної з народним життям, набувала виняткового значення. Так, початковий період розвитку українського літературознавства, на думку О. І. Білецького, проходив під знаком романтики, визначаючись, головним чином особливостями, збирання та вивчення матеріалу, властивими різним "ідейним напрямкам романтизму і в інших країнах" [1; 74] (традиції Гердера, братів Грімів, Я. Коллара та інших).

На першому етапі розвитку українського романтизму джерелом народності літератури було єднання її з фольклором. Романтики розширили теми й жанри нового українського письменства, запровадивши нові принципи відтворення життя та оголосивши основним естетичним принципом нової української літератури принцип народності. Зв'язок з народною поезією в творчості українських романтиків (П. Гулак-Артемівський, М. Максимович та ін.) надавало українському романтизму своєрідності в художньому відображенні дійсності. Це означало, що на першому етапі розвитку українського романтизму виявились певні своєрідні риси, які при зростанні набули більшої виразності.

Новий етап у розвитку українського романтизму припадає на кінець 30 – 40 років XIX ст. Це був період, коли розгорнули свою творчу діяльність Т. Шевченко, М. Костомаров, А. Метлинський. Рання творчість Т. Шевченка, результатом якої став "Кобзар" розвивалася саме у руслі романтизму. З його творами 40 – 50 рр. українська поезія увійшла у коло розвинутих європейських літератур та мала помітний вплив у XIX ст. на поезію слов'янських народів. Поетика Т. Шевченка, близька до народної традиції, еволюціонувала (не пориваючи з нею) до все більшої оригінальності та своєрідності. Шевченко вніс в українську поезію небувале багатство тем, радикально поширюючи її культурні горизонти,

включив в неї сучасні та історичні мотиви з життя багатьох європейських народів та ідеї й образи європейських літератур.

Письменник світового значення, відмінний від багатьох великих письменників-гуманістів, Т. Шевченко проповідував у своїх творах любов до людини, присвятивши всього себе боротьбі за майбутнє свого народу, боротьбі не абстрактній, а спрямованій проти людиноненависників різних мастей. Люди в його творчості – основа, і для зображення їх він мобілізував усі свої спостереження, знання, досвід. Так, "Кобзар" Т. Шевченка близький до народної пісні, в якій вилася вся доля, характер України, в "Катерині" письменник передає душевні переживання "жінки з народу", у повістях "Музикант" і "Художник" поет подає історію та долю обдарованих людей. Поєми "Відьма", "Лілея", "Слепая" талановито оспівують гірку долю спокушеної, кинуті дівчини-кріпачки. У поемах "Сон", "Кавказ" яскраво й образно виявилися політичні переконання поета.

У багатьох дослідженнях, присвячених творчості Т. Шевченка, таких як: "Т. Шевченко" (1939), "Російська проза Т. Шевченка" (1948), "Шевченко і слов'янство" (1952), "Шевченко і західноєвропейські літератури" (1939), О. Білецький розглядає його твори з естетичної точки зору. Як відомо, письменник, як і кожна людина, не існує в позачасовому вимірі, а належить своїй епосі та взаємодіє з певним соціокультурним середовищем. Незвичайна й ні з чим незрівнянна творчість Т. Шевченка припадає на той період, коли оригінальний доробок українських поетів-романтиків був уже настільки помітним, що надавався до виокремлення в ньому чотирьох тематично-стильових течій – фольклорно-побутової, фольклорно-історичної, громадянської та психологічно-особистісної. Отже, цілком природним є те, що і проза і поезія Шевченка несуть відбиток своєї доби.

Зокрема, у повістях Шевченка найвиразнішим персонажем є сам розповідач, мандрівний художник – образ цілковито автобіографічний. Так, повість "Художник" є підтвердженням цьому, бо цей твір, як зауважує О. І. Білецький – дорогоцінний документ для висновку про культуру та інтелект поета. Минуле Т. Шевченка, було багатим на контрасти. Коло його вражень було досить широким. Він особливо ставився до людей і фактів, мав величезний арсенал життєвих вражень від подій, побуту, людей, природи. Як справедливо зауважує О. Білецький, у повістях художника-живописця, видає не тільки увага до барв, ліній, але й численні асоціації зображуваного з улюбленими картинами. "Для того, щоб стати епіком з лірика, він вводить у свої повісті значний елемент описів-пейзажів, портретів, побутових замальовок" [2, 230]. Повість "Художник" дає змогу скласти уявлення про величезну естетичну культуру великого українського письменника, про ті незабутні враження, які виніс Т. Шевченко від Петербурга, від тієї культурної атмосфери, що була оточенням для нього. Перед читачем

постає не тільки різномірні моменти біографії поета, а й ряд інших даних, що створюють уявлення про художні смаки та естетичні погляди Т. Шевченка. Іноді, розмірковуючи про своїх читачів, письменники спілкуються з ними. Так, у повісті "Музикант", Т. Шевченко вводить себе як героя твору (як спостерігача та оповідача) тому, що творець (письменник) завжди є водночас і реципієнтом у момент, коли він починає писати. При цьому письменник залишається дуже стриманим, бо читач "повинен здогадатися сам, чому оповідача огортає туга, коли він бачить неозорі поля, засіяні житом і пшеницею" [3, 171]. Питання про "концепцію адресата мовлення" є дуже значним та важливим для історії літератури, так само, як і особливе відчуття та розуміння свого читача, слухача, народу.

Особлива риса повістей Т. Шевченка полягає у великій силі ідеально добрих людей, зображених в них, тяжіння до щасливих закінчень, "позитивної закраски". На думку М. Зерова, повісті Т. Шевченка в його літературному доробку важать небагато, але вони є цікавими, як матеріал для пізнання Т. Шевченка, його естетичних поглядів. Поезія та лірика Т. Шевченка потребує розгляду її в більш ширшому контексті, бо епоха романтизму в ліриці ознаменувалася прагненням до індивідуально своєрідного самовираження особи. Вона є глибоко психологічна, неповторна. Більшість його віршів – цілий психологічний комплекс, де втілено всю людину, все її життя. Перед нами, писав О. Білецький, "Не тільки велика кількість даних для зовнішньої біографії, але й ряд інших даних, що доповнюють уявлення про художні смаки і естетичні погляди Т. Шевченка, про його наукові інтереси" [4, 231].

Але поряд з уявленням адресата існують ще так звані напівумовні звертання до читачів, нащадків. Так, "Щоденник" Т. Шевченка – важливий матеріал для уявлення психології художньої творчості поета. Щоденник письменника, як відомо, – явище неординарне, часто містить інтимну, приватну інформацію про автора. Так, зовсім не розраховуючи на майбутнього читача, Т. Шевченко писав свій "Щоденник". "Шевченків щоденник, – зазначає О. Білецький, – один з небагатьох творів, що розкриває автора то в тяжких роздумах, то в записаних трагічних і огидних подіях життя..." [5, 238]. Але, у "Щоденнику" поряд з іншими записами про життя є записи про враження від книжок. Так, випадково прочитав книжку з естетики польського філософа-ідеаліста Лібельта, Шевченко записує свої враження та заперечення у "Щоденник", "протиставляючи ідеалістичній системі матеріалістичні погляди на мистецтво" [6, 241]. Але навіть в цьому "інтимному просторі" тексту було місце для так званого внутрішнього читача. Так, слушною є думка дослідників про те, що цей "Щоденник", "Журнал" був посланням майбутньому невідомому читачеві, нащадку. Цим він є унікальним, бо дає змогу глибше зрозуміти естетичну та філософську концепцію автора, його певну позицію щодо свого оточення.

Естетична концепція Т. Шевченка – це концепція сприйняття світу. Як слушно зауважує Т. Бовсунівська: "...не тільки прийнявши "естетичні орієнтири" романтиків, а й втілюючи їх з усією виразністю у художніх творах, Шевченко репрезентував розуміння історизму, світ нової чутливості – явні ознаки романтизму при їх абсолютизації" [8, 299].

На відміну від своїх попередників – поетів-романтиків, Т. Шевченко не стилізував свої твори під фольклор: він або трансформував його, або лише спирався на вироблені в ньому естетичні цінності. Його самобутня творчість органічно зливалася з фольклором як формою національного самовираження. Для нього, пише Д. Наливайко, "Це була поетична стихія, в яку він був занурений з ранніх літ і в якій залишився жити назавжди" [9, 212].

Глибоке вивчення народного життя – ось яку вимогу поставив Т. Шевченко перед українською літературою, тому що народним Т. Шевченко вважав "такого письменника, в якого національне постає як загальнолюдське" [10, 68].

Значення творчості Т. Шевченка не тільки історичне. Створивши справжні зразки національної літератури, насиченої невичерпною художньою спадщиною, поет вивів українську літературу на "широкий шлях світової літератури" [7, 290].

1. Білецький О. Зібрання праць у 5-и т. – Т. 2. – К., 1965; 2. *Там само*; 3. *Там само*;
4. *Там само*; 5. *Там само*; 6. *Там само*; 7. *Там само*; 8. Бовсунівська Т. Історія української естетики першої половини XIX століття. – К., 2001; 9. Наливайко Д. Теорія літератури і компаративістика.– К., 2006; 10. Наєнко М. Українське літературознавство. Школи. Напрями. Тенденції. – К., 1997.